Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 4, İstanbul 2010, 1-26.

*Bâbur Divanı*nda Öncelemeler ve Öncelemelerde Paralelizm

ÜZEYİR ASLAN*

Foregrounding and Parallelism in Babur's Divan

ÖZET

Herhangi bir cümle öğesine belli bir amaçla ilk sırayı vermeye devrikleme/önceleme denir. Edebî metinlerde öncelemeler, manayı kuvvetlendirir, duygu yoğunluğu sağlar. Şair ve yazarlar öncelemeyi kendi özgün sanat anlayış ve üslupları gereği tercih ederler. Klasik Türk şiirinde çoğu divanda önceleme örnekleri ile karşılaşılabilir. Çağatay edebiyatının önemli şairlerinden olan Bâbur (1483-1530)'un divanı da bu metinlerdendir. Bâbur divanında stilistik bir özellik olarak dikkati çeken öncelemeler: Mèn, sèn, ol, biz ve bu zamirleri; kim, kaysı, kaysı bir, nèçe, kanı soru sözcükleri; eger, gehî, hem, nè, yene bir bağlamları; ayş, dehr, feryâd, gül, hoş ol, hüsn ehli, ışk, kadd, gönül, köz, köz yaşı, kuyaş, nèçe, tarahhum, yaglıg ve yaz faslı sözcükleri; cinaslı, anlamdaş, yakın ve karşıt anlamlı, kökteş sözcükler; klasik şiirde sevgili tipine ait unsurları ifade eden kelimeler ve boldı könülüm, bolgay mu, gâfil olma, ne bilgey-sen eylemleridir.

ANAHTAR KELİMELER

Bâbur, önceleme, paralelizm, stilistik inceleme.

ABSTRACT

In this article foregrounded and parallel arranged words in poems of Zahir al-din Muhammad Babur (d. 1530) who is a famous Cagatay sultan and poet are studied. This is characteristic of a Babur's style of poems, also it was tradition before İslamic Turkish poetry, so it has gone on Babur's poems.

KEYWORDS

Zahir al-din Muhammad Babur, faregrounding, parallelism, stilistic studying.

I. Giriş

Herhangi bir cümle öğesine belli bir amaçla ilk sırayı vermeye devrikleme/önceleme denir. Edebî metinlerde öncelemeler, manayı kuvvetlendirir, duygu yoğunluğu sağlar. Şair ve yazarlar öncelemeyi kendi özgün sanat anlayış ve üslupları gereği tercih ederler. Bu nedenle mesela

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul. *(uaslan@marmara.edu.tr)*

şiirin hangi sözcükle başlayacağı şiir sanatının inceliklerine göre belirlenir. Öncelemeler, divan şiirinde söz mimarlığı niteliğindedir. Sanatkâr şairler elinde estetik bir kaygı ile bilinçi bir şekilde yapılan düzenlemelerdir bunlar. Öncelenen sözcük, şiirin, beytin ya da mısraın eksenindedir. Öncelemeler, kelimelerin dizilişinden doğan ses güzelliği, akıcılık ve duyguda coşkunluk meydana getirir. Öncelemelerde beytin ya da mısraın başında yer alan ilk sözcükten sonraki öğeler üzerinde de durulmalıdır, çünkü bunlar mısra ya da beyitte birbirine bağlı biçimde zincirleme olarak manayı pekiştirip duygu ve düşünce boyutlarını genişletiyor olabilirler. (Dilçin 2008: 41-45).

Klasik Türk şiirinde çoğu divanda önceleme örnekleri ile karşılaşılabilir. Çağatay edebiyatının önemli şairlerinden olan Bâbur (1483-1530)'un divanı da bu metinlerdendir.

XVI. asrın başında Güney Asya'da kendi adıyla anılan bir Türk devleti kurmuş olan Bâbur Şah, Ali Şir Nevayî (1441-1501)'den sonra Çağatay edebiyatının en güçlü edebî şahsiyeti olarak kabul edilir. Tam adı Zahîrü'd-din Muhammed olan Bâbur'un divanı, *Vekayi*'i, *Aruz Risalesi*, *Mübeyyen*'i ve *Risale-i Validiyye Tercümesi* adlı eserleri bulunmaktadır.

Bu çalışmanın konusu, Bâbur divanında stilistik bir özellik olarak dikkati çeken öncelemelerdir. Bâbur, üslup özelliği olarak şiirlerinde ses tekrarına ve benzeşmesine dayanan cinas, seci ve irsad; kelime tekrarına dayalı reddü'l-acuz ale's-sadr, iade, akis; mana karşıtlığına dayanan tezad; leffüneşr, tensîku's-sıfât, tekrîr gibi edebî sanatları kullanmaktadır. Görüldüğü gibi bunlar hem manaya hem de lafza dayanan sanatlardır. Tarsi ile ya da Batı edebiyatındaki paralelizmle ilişkilendirilebilecek olan önceleme, Bâbur'un şiir stilinin bir parçası olarak dikkati çekmektedir. Hopkins, şiir sanatının ve bu sanattaki ustalığın paralelizm esasına dayandığını ifade eder (Akay 1998: 301). Musiki ile de ilişkili olan paralelizm, aynı zamanda musikişinas olan şairin şiirdeki ustalığını ortaya koyması bakımından ele alınması gerekli bir unsurdur.

Önceleme ya da bir sözcüğün mısra başında tekrar edilmesi, Türk edebiyatının yalnız klasik döneminde görülen bir düzenleme değildir, zira İslam öncesi eski Türk şiirinde mısra başında (ön ses), ortasında ve sonunda kafiye kullanımı söz konusuydu. *Divanu lugâti't-Turk'te* adı

geçen Çuçu'dan daha önce yaşadığı sanılan Aprınçur Tigin'e ait dörtlükler hâlinde yazılmış bir ilahide ön seste *t* ünsüzü ile kafiye yapılmıştır. Manzumenin ilk dörtlüğü şöyledir:

*T*üzün bilge kişiler tirilelim
*T*eñriniñ bitigin biz işidelim
*T*ört ilig teñrilerke tapınalım
*T*ört ulug emgekide kurtulalım[1] (Arat 1986: 24)

İslam sonrası bu geleneğin devam ettiği tahmin edilebilir. Mesela Âşık Paşa (1272-1332)'nın yahut Yunus Emre (ö. 1321)'nin olduğu ileri sürülen bir gazelde *m* ünsüzü mısra başında ve ortasında tekrar edilmektedir. Gazelin matla beyti aşağıdadır:

*M*erdân-ı Hak bu dünyede *m*aksudlara kalmadılar
*M*ülk-i bekâ bulmış iken *m*eyl-i fenâ kılmadılar
(Coşkun 2007: 233)[2]

XIII. asır şairlerinden Sultan Veled (1226-1312)'in divanında muvaşşah şiirler bulunmaktadır. XV. asır şairlerinden Saruca Kemal'in divançesindeki ilk 29 gazelin her mısraının ilk ve son harfi alfabetiktir. Klasik Türk edebiyatı türlerinden olan elif-namelerde eliften ya'ya harfler alfabetik olarak sıralanır. Bu çalışmanın konusu olan Bâbur divanında mısra başı kafiyenin kullanıldığı bir gazel yer almaktadır. Şiir şöyledir:

Şāh Sulṭān Üveys bin Maḥmūd
Māh Sulṭān Üveys bin Maḥmūd

Ḳad u aġzıñdın ayru tartar-mėn
Āh Sulṭān Üveys bin Maḥmūd

Mėni yād eyle bezm-i ʿışḳıñda
Gāh Sulṭān Üveys bin Maḥmūd

[1] 11'li hece. «Asil, bilge insanlar toplanalım, tanrının kitabını dinleyelim, dört hâkim tanrıya tapınalım, dört büyük azaptan kurtulalım.» Çeviri, alıntı yapılan kaynağın yazarına aittir.

[2] Recez-i müsemmen-i sâlim: müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün. «Allah adamları bu dünyanın isteklerine tenezzül etmediler. Ölümsüzlük ülkesini bulmuşken yokluğa yönelmediler.»

Ḫoş-turur hem-rehim eger sėn-sėn
Rāh Sulṭān Üveys bin Maḥmūd

Pādşehdür eger-çi Bābur līk
Şāh Sulṭān Üveys bin Maḥmūd (Yücel 1995: 179)[3]

Eski Türk şiirinde mısra başında redif/sözcük kullanımıyla ilgili örneklerle de karşılaşmaktayız. Mesela Turfan yakınlarında yapılan kazıda ele geçen bir şiir mecmuasında şöyle bir dörtlük vardır:

Bilig biliñ ya begim
Bilig saña eş bolur
Bilig bilgen ol erke
Bir kün devlet tuş bolur[4] (Arat 1986: 259)

Görüldüğü gibi dörtlükte "bilig" sözcüğü mısra başına yerleştirilmiştir. Türk şiirinin karakteristik özelliklerinden olduğunu düşündüğümüz bu düzenlemenin İslam sonrasında da sürdürüldüğü tahmin edilebilir. Böylece öncelemelerin, klâsik Türk şiirinin milli yönünü gösteren unsurlardan biri olduğunu söyleyebiliriz.

Bâbur divanında stilistik bir özellik olarak dikkati çeken öncelemeler: Mėn, sėn, ol, biz ve bu zamirleri; kim, kaysı, kaysı bir, nėçe, kanı soru sözcükleri; eger, gehî, hem, nė, yene bir bağlamları; ayş, dehr, feryâd, gül, hoş ol, hüsn ehli, ışk, kadd, göñül, köz, köz yaşı, kuyaş, nėçe, tarahhum, yaglıg ve yaz faslı sözcükleri; cinaslı, anlamdaş, yakın ve karşıt anlamlı, kökteş sözcükler; klasik şiirde sevgili tipine ait unsurları ifade eden kelimeler ve boldı köñlüm, bolgay mu, gâfil olma, ne bilgey-sen eylemleridir. Son kısımda divanda yer alan 111. şiirle ilgili bir tamir teklifi de yapılmıştır.

Çalışmada bazı kısaltma ve işaretler kullanılmıştır. Bunlar: Ar. Arapça, BD. Bâbur divanı, F. Farsça, T. Türkçe, [ ] metne eklenen bölüm,

---

[3] Hafîf-i müseddes-i mahbûn: fâ'ilâtün mefâ'ilün fa'lün. «Sultan Üveys b. Mahmud şahtır, o aydır. Boyu ve ağzından ayrı ah çekerim. Aşk meclisinde ara ara beni an. Ey Sultan Üveys b. Mahmud! Eğer yoldaşım sensen yol hoştur. Bâbur her ne kadar padişahsa da Sultan Üveys b. Mahmud şahtır.»

[4] 7'li hece. «Bilgi bilin, ey beyim! Bilgi sana eş olur, bilgi bilen insana bir gün devlet yar olur.» Çeviri kaynağın yazarına aittir.

{ } metinden çıkarılan bölüm. Beyit sonunda verilen rakamlar sırasıyla sayfa numarası/şiir numarası-beyit nuramasını ifade eder. Çalışmamız Yücel'in (1995) yayınına dayanmaktadır.

II. Bâbur Divanında Öncelemeler ve Öncelemelerde Paralelizm

1. Sözcük Öncelemeleri

1.1. Zamirler

Bâbur divanında "mėn, sėn, ol, biz ve bu" zamirleri öncelenmektedir. Bunlar manzumenin aynı beytinde olabildiği gibi çoğunlukla art arda gelen farklı beyitlerinde de yapılabilmektedir. Farklı beyitlerdeki öncelemelerde düzenli olarak ilk ya da ikinci mısrada önceleme yapılmakta, kimi zaman da bu öncelemeler düzensiz biçimde, ilk beytin birinci, ardından gelen beytin ise ikinci mısraında olabilmektedir.

Mėn:

Divandaki 108. gazelin 8. beytinde mėn zamiri öncelenmiştir. İlk mısrada "mėn" özne, ikinci mısrada nesne konumundadır.

> Mėn ėliktin barıp-ėrdim tutup ėlgimni birev
> Mėni oyġattı köz açtım-ėse ol meh-veş ėdi (182/108-8)[5]

Farklı beyitte:

49. gazelin art arda gelen aşağıdaki beyitlerinin ilk mısraında önceleme yapılmış, Mėni ẖ^{v}ār ėtti… Mėni öltürdi biçiminde kısmi bir paralellik/tarsi de sağlanmıştır.

> Mėni ẖ^{v}ār ėtti vü ḳıldı müddeʿīni perveriş
> Dehr-i dūn-perverniñ özge müddeʿāsı ḳaldı mu

[5] Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf-ı aslem-i darb: Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün. «Ben elden çıkmıştım, birisi elimi tutup beni uyandırdı, gözümü açtığımda ise o ay gibi (güzel) vardı.» Diğer örnekler: 139/36-1, 143/43-6, 161/72-3, 167/82-3.

Mėni öltürdi cefā vü cevr birle ol ḳuyaş
Ėmdi tirgüzmek üçün mihr ü vefāsı ḳaldı mu (147/49-2, 3)[6]

Sėn:

Sėn zamiri 63. gazelin 5. beytinde dolaylı tümleç öğesi olarak öncelenmiştir.

Sėndin ayrıldım-ėse boldı naṣībim ḫār-ı ġam
Sėndin ėy gül ėmdi Bābur bir zamān ayrılmaġay (156/63-5)[7]

Farklı beyitte:

67. gazelin 5. ve 6. beyitlerinin ilk mısraında sėn zamiri yine dolaylı tümleçtir.

Saña bir yol yėter fikridedür-mėn
Unutma bir yolı efgārlarnı

Saña köñlümni aldurdum cihānda
Körüp-mėn gerçi köp dildārlarnı (158/67-5, 6)[8]

Ol:

Ol, şu beyitlerde üçüncü tekil şahıs zamiridir ve ki bağlamı ile birlikte öncelenmiştir.

Ol ki yıllar aylar ötkergey ġam u mātem bile
Şād u ḫurrem bolmaġay nev-rūz ile bayrām bile

Ol ki devrānnıñ ayaġıdın dem-ā-dem ḳan yutar
Neş'e tapmas ger içer her devr-i cām-ı Cem bile (179/104-1, 2)[9]

---

[6] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Beni hakir etti, inatçıyı yetiştirdi, ilerletti. Soysuz yetiştiren dünyanın başka iddiası kaldı mı? O güneşe benzer sevgili haksızlık ve eziyetle beni öldürdü, şimdi diriltmek için sevgisi ve vefası kaldı mı?» Diğer örnekler: 140/39-1, 2; 188/120-2, 3.

[7] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Senden ayrılınca nasibim gam dikeni oldu. Ey gül! Bâbur şimdi senden hiç ayrılmayacak.» Diğer örnek: 125/13-3.

[8] Hezec-i müseddes-i mahzûf: Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün. «Sana bir yol yeter düşüncesindeyim, bir yandan da yaralı âşıklarını unutma. Her ne kadar dünyada pekçok güzel gördümse de gönlümü ben sana kaptırdım.»

Biz:

Bâbur divanında "biz" zamirinin öncelendiği yalnız bir örnek tespit edildi. Bu örnekte biz, ilk mısrada +dIn, ikinci mısra da ise +nI hâl eki alarak dolaylı tümleç konumundadır.

Bizdin ayru dā'im ėl birle içer-sėn bādeni
Bizni hem gāhī ṣaġın şürb-i müdāmıñ barıda (125/14-4)[10]

Bu:

Yine tek örnekte karşılaştığımız "bu", 53. gazeldeki 4. ve 5. beyitlerin ikinci mısraında işaret sıfatı olarak öncelenmiştir.

Yarım kėçeler kelür-ėrdi burun
Bu tün kėlmedi āh yārım ḳanı

Dėmeñ terk-i ʿışḳını ḳıl iẖtiyār
Bu işde mėniñ iẖtiyārım ḳanı (149/53-4, 5)[11]

1.2. Soru sözcükleri

Bâbur divanında kim, ḳaysı, ḳaysı bir, nėçe, ḳanı soru sözcükleri öncelenmektedir.

Ḳanı "Hani":

57. gazelde gördüğümüz tek örnekte "ḳanı" soru sözcüğü öncelenmiştir. Beyitte Ḳanı Şīrīn bile Leylī ki … Ḳanı Ferhād u Mecnūn kim… şeklinde paralelizm sağlanmıştır.

---

[9] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Gamla matemle aylar yıllar geçiren o, nevruzla bayramla mutlu olmaz. Devranın kadehinden her an kan yutan o, Cem'in dönen her kadehinden içse de neşe bulmaz.» Diğer örnekler: 148/52-1, 2; 171/90-1, 4.

[10] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Şarabı bizden ayrı daima başkalarıyla birlikte içersin, içecek şarabın varken bir zaman bizi de düşün.» Müdâm 'şarap' demektir, bk. Kurnaz 1993: 76.

[11] Mütekârib-i müsemmen-i mahzûf: Fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'al. «Sevgilim önce geceleri/gece yarıları gelirdi, bu gece gelmedi, ah sevgilim hani? Aşkı terk etmeyi seç, demeyin. Bu işte benim iradem hani?»

Ḳanı	Şīrīn bile Leylī	ki	sėndin	nāz	örgense
Ḳanı	Ferhād u Mecnūn	kim	alarġa	ʿışḳ	örgetsem

Ḳanı Şīrīn bile Leylī ki sėndin nāz örgense
Ḳanı Ferhād u Mecnūn kim alarġa ʿışḳ örgetsem (152/57-3)[12]

Ḳaysı "Hangi":

76. gazelin 3. beytindeki "ḳaysı" öncelemesi Bâbur'un şiir stilini gösteren güzel bir paralelizm örneğidir. Her iki mısrada cümle öğeleri aynı sıra ile yerleştirilmiştir. Bu durum aşağıdaki tabloda daha iyi görülebilir:

Ḳaysı	ḥasret	birle	ārmānın	vefāsız vaṣlnıñ
Ḳaysı	miḥnet	birle	rencin	furḳat-ı ḫūn-ḫᵛārnıñ

Ḳaysı ḥasret birle ārmānın vefāsız vaṣlnıñ
Ḳaysı miḥnet birle rencin furḳat-ı ḫūn-ḫᵛārnıñ (163/76-3)[13]

Ḳaysı bir "Hangi bir":

76. gazelin 1 ve 2. beyitlerinde "Ḳaysı bir" sözcüğü her mısrada öncelenmiştir. Beyitlerdeki paralelizm yine dikkati çekicidir.

Ḳaysı bir	āzārın	aytay	cānıma	aġyārnıñ
Ḳaysı bir	aġrıtḳanın	köñlümni	dėy	dildārnıñ
Ḳaysı bir	bī-rehlıġını			ṭālīʿ-i güm-rāhnıñ
Ḳaysı bir	keç-revlıġını			çarḫ-ı keç-reftārnıñ

Ḳaysı bir āzārın aytay cānıma aġyārnıñ
Ḳaysı bir aġrıtḳanın köñlümni dėy dildārnıñ

Ḳaysı bir bī-rehlıġını ṭālīʿ-i güm-rāhnıñ
Ḳaysı bir keç-revlıġını çarḫ-ı keç-reftārnıñ (163/76-1, 2)[14]

[12] Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün. «Hani Şirin ile Leyla? Senden naz öğrensinler. Hani Ferhad ile Mecnun? Onlara aşk öğreteyim.»

[13] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Vefasız kavuşmanın hangi özlemiyle arzusunu, kan dökücü ayrılığın hangi sıkıntısıyla eziyetini (diyeyim).»

Kim:

16. gazelin matla beytinde "Kim" soru zamiri öncelenmiştir. Beytin mısraları arasında cümle öğelerinin sıralanışı açısından bir paralellik vardır.

Kim	körer	ḫurşīdni	ol	māh-sīmā	bolmasa
Kim	sorar	şekkerni	ol	laʿl-i şeker-ḫā	bolmasa

Kim körer ḫurşīdni ol māh-sīmā bolmasa
Kim sorar şekkerni ol laʿl-i şeker-ḫā bolmasa (126/16-1)[15]

Nėçe "Nasıl":

"Nėçe" soru sözcüğü 97. gazelin 4. beytinde öncelenmiştir. Beyitteki paralelizm ise şöyle gösterilebilir:

Nėçe	teġāfül	ėtip	maña	baḳmayın	yörür	ol
Nėçe	taẓarruʿ	ėtip	mėn	aña	baḳıp	turayın

Nėçe teġāfül ėtip maña baḳmayın yörür ol
Nėçe taẓarruʿ ėtip mėn aña baḳıp turayın (176/97-4)[16]

1.3. Bağlamlar

Bâbur divanında eger, gehî, hem, ne ve yene bir bağlamlarıyla önceleme yapılmaktadır.

---

[14] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Canıma rakiplerin azarının hangi birini diyeyim, gönlüme sevgilinin verdiği ağrıların hangi birini söyleyeyim? Yolunu kaybetmiş talihimin hangi şaşkınlığını, yamuk giden çarkın hangi eğriliğini anlatayım?»

[15] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «O ay yüzlü olmasa güneşi kim görür? O şeker çiğneyen lal dudak olmasa şekeri kim emer?» Diğer örnekler: 125/14-1, 132/24-1. Şeker çiğnemek: hoşa gidecek şekilde imalı söz söylemek, yalandan vaatte bulunmak anlamındadır.

[16] Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf: Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün. «O nasıl aymazlık edip bana bakmadan yürür? Ben nasıl yalvararak ona bakıp durayım?» Diğer örnek, farklı beyitte: 188/120-4, 6.

Eger:

50. gazelin matla ve hüsn-i matla beyitleri olan 1. ve 2. beyitlerinde "eger" bağlamı öncelenmiştir. Matla beytinde 2. mısrada, hüsn-i matla beytinde ise 1. mısrada öncelenerek iki beyit arasında anlam bütünlüğü sağlanmaktadır.

Meniñ köñlüm ki gülniñ ġonçası dėk teh-be-teh ḳandur
Eger yüz miñ bahār olsa açılmaġı nė imkāndur[17]

Eger ol ḳaşı yāsız bāġ geştin ārzū ḳılsam
Közümge oḳ-durur serv ü köñülge ġonça peykāndur (147/50-1, 2)[18]

Gehī:

57. gazelin 2. beytinde "Gehî" bağlamı öncelenmiştir. Mısralar arasında yine paralellik söz konusudur.

Gehī	gül	dėk	yüzini	ol	şeker sözlükniñ		islesem
Gehī	şekker	kibi		ol	yüzi gülniñ	laʿlidin	tatsam

Gehī gül dėk yüzini ol şeker sözlükniñ islesem
Gehī şekker kibi ol yüzi gülniñ laʿlidin tatsam (152/57-2)[19]

Hem:

60. gazelin 3. beytinde "Hem" öncelenmiştir. Beyitte mısralar arasında paralelizm oluşturulmuştur.

Hem	lāle	yüzüñ	ḳaşıda	bī-reng
Hem	serv	ḳadıñ	barıda	bī-pāy

[17] Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün. «Gül goncası gibi kat kat kan olan benim gönlümün açılması yüz bin kez bahar olsa yine de mümkün değildir.»

[18] «Eğer o yay kaşlı olmadan bağ gezintisini arzulasam servi gözüme ok, gonca gönlüme temren olur.»

[19] Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün. «Kimi zaman o şeker sözlü (sevgilinin) gül gibi yüzünü koklasam, kimi zaman o gül yüzlü (sevgilinin) şeker gibi lâl (dudağından) tatsam.» Diğer örnek: 160/71-2.

Hem lāle yüzüñ ḳaşıda bī-reng
Hem serv ḳadıñ barıda bī-pāy (154/60-3)[20]

Nė:

Aşağıda verilen örnek beyitte "Ne" bağlamı ile önceleme yapılmış, mısralardaki sözcükler paralelizm esasına göre sıralanmıştır.

Nė	cefā	ṭavrıda	bar	dünyīde	ol	bī-mihr	dėk
Nė	vefā	bābıda	bar	ʿālemde	mėn	şeydā	kibi

Nė cefā ṭavrıda bar dünyīde ol bī-mihr dėk
Nė vefā bābıda bar ʿālemde mėn şeydā kibi (143/43-6)[21]

Yene bir "Yine bir":

Bâbur divanındaki 121. gazelin matla beytinde "yene bir" bağlamı öncelenmiştir. Beyitte yine bir paralelizm söz konusudur.

Yene	bir	köz ġamıdın	ḫasta	körer-mėn	özni
Yene	bir	zülfġa	vābeste	körer-mėn	özni

Yene bir köz ġamıdın ḫasta körer-mėn özni
Yene bir zülfġa vābeste körer-mėn özni (189/121-1)[22]

1.4. Diğer sözcükler

Bâbur divanında ayş, dehr, feryâd, gül, hoş ol, hüsn ehli, ışk, kad, köñül, köz, köz yaşı, kuyaş, nėçe, tarahhum, yaglıg ve yaz faslı sözcükleri öncelenmektedir.

---

[20] Hezec-i müseddes-i ahreb-i makbûz-ı mahzûf: Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün. «Hem lale, yüzün yanında renksiz; hem servi, boyun varken şaşkın.»

[21] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Eziyet etmede dünyada ne o zalim gibisi var, sevgi ve bağlılıkta âlemde ne ben gibi çılgın var.» Diğer örnekler: 125/14-1, 143/43-1, 161/73-1, farklı beyitte: 131/23-6, 7; 140/37-3, 4; 172/91-1, 2; 181/107-3, 5; 186/116-1, 2.

[22] Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı maktû': Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'lün. «Yine bir gözün gamından ben kendimi hasta görüyorum, yine bir zülüfe kendimi bağlanmış görüyorum.» Diğer örnek: 127/17-1, 2.

ʿAyş "Yaşama, eğlenme":

79. gazelin art arda gelen 3. ve 4. beyitlerinde "Ayş" sözcüğü öncelenmiş olup devrikleme 3. beyitte 1. mısrada iken 4. beyitte 2. mısradadır.

ʿAyş u tarab gül-bünıġa su bėrip
Ġussa nihālini ḳurutmaḳ kėrek

Her nėmege ġam yėme ġam köp-turur
ʿAyş bile özni avutmaḳ kėrek (165/79-3, 4) [23]

Dehr "Dünya":

Divandaki 80. gazelin 2. beytinde "dehr" sözcüğü öncelenmiştir, beyitte yine bir paralelizm söz konusudur.

Dehr-i dūndın	āzār tėgmesün	nāzük	cismiñe	
Dehr ehlidin		mübārek	köñlüñe	ġam bolmasun

Dehr-i dūn[dın] tėgmesün āzār nāzük cismiñe
Dehr ehlidin mübārek köñlüñe ġam bolmasun (165/80-2)[24]

Feryād:

Aşağıdaki beyitlerde "feryâd" sözcüğü önceleniyor. Önceleme, ilk beytin 2. mısraında iken ikinci beytin 1. mısraındadır. Böylece beyitler arasında manaca bir bağlantı sağlanmış oluyor.

Ḳılsam saña her nėçe taẓallum
Feryād u fiġān ki dād tapman

Feryād ki dėrge ʿışḳ rāzın
Bir kişini iʿtimād tapman (188/119-3, 4)[25]

[23] Serî'-i müseddes-i matvî-i mekşûf: Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün. «Eğlence ve sevincin gül ağacına su verip keder fidanını kurutmak gerek. Her şeye üzülme, üzüntü çoktur, eğlenerek kendini avutmalısın.»

[24] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Aşağılık dünyadan nazik bedenine sıkıntı değmesin, dünya halkından mübarek gönlüne üzüntü gelmesin.»

[25] Hezec-i müseddes-i ahreb-i makbûz-ı mahzûf: Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün. «Her ne kadar çok yanıp yakılsam da senden karşılık bulamam, vah eyvah. Aşk sırrını söylemeye güvenilir bir kişi bulamam, eyvah.»

Gül:

Divandaki 44. gazelin matla ve hüsn-i matla beyitlerinde "gül" sözcüğü öncelenmiştir.

Gül cemālın yapḳan ol gülniñ iki reyḥānıdur
Ġonça sırrın açḳan ol ikki leb-i ḫandānıdur

Ol müselsel ikki zülfi gül yüziniñ üstide
Gül üze aġnar meger ol ikkiniñ devrānıdur (143/44-1, 2)[26]

Ḫoş ol:

Bâbur divanında yer alan 5 beyitlik 117. gazelin 1., 3. ve 5. beyitlerinde "hoş ol" sözcüğü öncelenmiştir. Ayrıca matla beytinin ilk mısraı son beyitte de tekrar edilerek redd-i matla yapılmıştır. Beyitlerde yine bir paralelizm söz konusudur.

Ḫoş ol		kim	yārdın	ḳatʿ eyleben	terk-i diyār	ėtse
Ḫoş ol	āzāde	kim	ėlniñ arasıdın		kenār	ėtse
Ḫoş ol		kim	yārdın	ḳatʿ eyleben	terk-i diyār	ėtse

Ḫoş ol kim yārdın ḳatʿ eyleben terk-i diyār ėtse
Cihān kėzmek bile bī-ḳaydlıġnı iḫtiyār ėtse

Cefādur cānġa bolmaġlıġ muḳayyed ʿālem ehlıġa
Ḫoş ol āzāde kim ėlniñ arasıdın kenār ėtse

Diyār u yārdın Bābur cefā vü cevr köp kördi
Ḫoş ol kim yārdın ḳatʿ eyleben terk-i diyār ėtse (186/117-1, 3, 5)[27]

[26] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «O gülün gül cemalini örten iki reyhanıdır. Gonca (ağzın) sırrını açan gülen o iki dudağıdır. Gül yüzünün üstündeki o iki zincir zülüf gül üstüne düşer; meğer bu onların devranıymış.» Üstide: devride BD.

[27] Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün. «Dosttan ayrılıp ülkeyi terk etmek, dünyayı gezip özgür olmayı seçmek hoştur. Dünya halkına bağlı olmak cana eziyettir. Halkın arasından köşeye çekilen özgür kişi, güzel kişidir. Bâbur ülkeden ve yardan çok eziyet ve sıkıntı gördü, dosttan ayrılıp ülkeyi terk etse hoştur.»

Ḥüsn ehli "Güzeller":

Art arda gelen aşağıdaki beyitlerde "hüsn ehli" sözcüğü mısra başında yer almaktadır. Sözcük, ilk beytin 1. mısraında, ikinci beytin ise son mısraında öncelenmektedir.

Ḥüsn ehli ėy köñül ʿālem ara ʿışḳ ehliniñ
Köñlini saḫlar ėmiş her kimge kim dildār ėmiş

Ol vefāsız yārdın çėkmek nė yaʿnī munça ġam
Ḥüsn ehli çün-ki Bābur dünyīde bisyār ėmiş (153/58-5, 6)[28]

ʿIşḳ:

Bâbur divanında 146. gazelin 7. beytinde "ışk" sözcüğü öncelenmiştir.

ʿIşḳ ile dīvānelıġda bolmışam ṣāḥib-kemāl
ʿIşḳ ehli ėmdi Bāburnı dėgey-siz ẕū-fünūn (145/146-7)[29]

Ḳad "Boy":

"Kad" sözcüğü 45. gazelin 4. ve 5. beyitlerinin 2. mısralarında öncelenmektedir. Mısralardaki sözcüklerin sıralanmasında bir paralellik de vardır.

Ḳaddıñ	ki	ḥüsn bāġıda	nāzük nihāldur
Ḳaddım	meger ki	derd yanıdaġı	dāldur

ʿUşşāk āhı yėlidin āsīb tėgmesün
Ḳaddıñ ki ḥüsn bāġıda nāzük nihāldur

Köñlümge derd kėlgeli ḫam boldı ḳāmetim
Ḳaddım meger ki derd yanıdaġı dāldur (144/45-4, 5)[30]

[28] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Ey gönül! Güzeller kime sevgili iseler dünyada âşıklarının gönlünü saklarlarmış. Ey Bâbur! Dünyada güzeller çok olduğuna göre sevgisi çabuk geçen o yardan bunca gam çekmek niye?»

[29] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Aşk ile divanelikte olgunlaşmışım. Ey aşk ehli! Şimdi siz Bâbur'a maharet sahibi deyin.»

[30] Muzâri'-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahsûf: Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün. «Güzellik bağında nazik bir fidan olan boyuna âşıkların ah yelinden zarar gelmesin. Gönlüme dert geldiğinden beri boyum büküldü. Meğer boyum derddeki dalmış.»

Köñül "Gönül":

38. gazelin 3. beytinde "köñül" sözcüğü öncelenmiştir.

Köñülde ḥasreti ol aynıñ aġzınıñ çü bī-ḥaddur
Köñül gūyā ki mundın dūr tutuptur ġonça endāmın (140/38-3)[31]

Farklı beyitte:

Tenımġa nėçe-kim neẓẓāre ḳılsañ dāġ körgey-sėn
Köñülde her nėçe-kim isteseñ āzār tapḳay-sėn

Bu meh-veşlarġa köñlüñ bėrmegil kim asray almaslar
Köñülni asraġıl bolġay ki bir dildār tapḳay-sėn (177/99-4, 5)[32]

Köz, köz yaşı "Göz, gözyaşı":

17. gazelin 5. beytinde "köz" sözcüğü önceleniyor.

Közümdin yaşunup ėy baḥr-ı elṭāf
Közümniñ yaşını deryā ḳılıp-sėn (127/17-5)[33]

Aşağıdaki örneklerde ise "köz yaşı" sözcüğü mısra başında yer alıyor.

Tıya alman yıġını körgeç ol yaşnı velī ol hem
Közüm yaşını körgeç asray almas özni külgüdin

Közüm yaşı ki yėmrüldi şekīb ü ṣabr öyi andın
Ziyānlar saña ėy Bābur bu yañlıġ bilmedim sudın (166/81-4, 5)[34]

---

[31] Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün. «O ayın ağzının özlemi könülde sınırsızdır. Sanki gönül goncayı bundan uzak tutmaktadır.»

[32] «Tenime ne zaman baksan yara görürsün. Her ne zaman istesen gönülde incinme bulursun. Bu ay gibi (sevgililere) gönül verme, saklamazlar. Gönlünü sakla, ola ki bir sevgili bulursun.»

[33] Hezec-i müseddes-i mahzûf: Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün. «Ey lütuflar denizi! Gözümün yaşını gözümden gizleyip deniz ettin.»

[34] Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün. «O ufak tefek (sevgilimi) görünce ağlamayı yasaklamam, ama o gözümün yaşını görünce kendisine gülmeyi yasaklamaz. Sabır ve tahammül evini yıkan gözyaşım gibi bir su bilmiyorum, ey Bâbur! Yazıklar sana.»

Ḳuyaş "Güneş":

85. gazelin matla ve hüsn-i matla beyitlerinde "kuyaş" sözcüğü öncelenmiştir. Önceleme, 1. beytin ilk mısraında, 2. beytin ise 2. mısraındadır.

Ḳuyaşım her sarıġa ʿazm ḳılsa ẕerre'ī ḳalman
Nė üçün kim eger ayrılsam andın kün köre alman

Anıñ dėk bolmışam ḥayrān ḳuyaş yañlıġ yüzüñe kim
Ḳuyaş dėk nīzeler tėgse közümge köz ala alman (168/85-1, 2)[35]

Nėçe "Çok":

64. gazelin 3. beytinde "nėçe" sözcüğü öncelenmiştir.

Nėçe körsetsem vefā vü mihr ėter cevr ü cefā
Nėçe kim mėn zār-mėn mėndin ol ay bī-zārdur (156/64-3)[36]

Taraḥḥum "Acıma":

95. gazelin 2 ve 4. beyitlerinde "tarahhum" sözcüğü öncelenmektedir.

Taraḥḥum yüzidin yüzüñi körmekke buyurġay-sėn
Ḫoş ol kim ʿārıżıñnı körge-mėn sözüñ ėşitkey-mėn

Taraḥḥum ḳılmasañ yā baḳmay istiġnā bile ötseñ
Tażarruʿ ḳılġa-mėn yā yıġlaġay-mėn özge nėtkey-mėn (174/95-2, 4)[37]

---

[35] Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün. «Güneşim her ne yöne gitse zerrem kalmaz. Bir sebeple ondan ayrılsam gün yüzü göremem. Onun gibi güneşe benzer yüzüne de hayran olmuşum, güneş (ışınları) gibi mızraklar gözüme deyse gözümü ayıramam.»

[36] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Sevgi ve vefa gösterdiğim onca zamandır bana eziyet ve sıkıntı eder. Ağladığım onca zamandır o ay (gibi sevgili) benden sıkılır.» Diğer örnek: 189/122-3, farklı beyitte: 176/99-1, 2, 3; 184/113-1, 2; 186/116-2, 3. 113. Gazelin matla beytinin 2. mısraı BD'de şöyledir:

Ḫāṭırımnı nėçe zülfüñ dėk perīşān ḳılġa-sėn

Bâbur'un şiir stili göz önünde bulundurularak mısra tamir edilebilir ve beyit şu şekilde olabilir:

Nėçe laʿliñ dėk mėniñ baġrım tola ḳan ḳılġa-sėn
Nėçe zülfüñ dėk mėniñ köñlüm perīşān ḳılġa-sėn (184/113-1)

Yaġlıġ "Mendil":

70. gazelin matla beytinde "yaglıg" sözcüğü öncelenmiş, 4. beyitte ise aynı sözcük öncelenerek tekrar edilmiştir.

Yaġlıġıñ kim cān bile mėn ḫastadur mėn zār aña
Ḫasta cānlar riştesidindür meger bir tār aña

Yaġlıġıñ tā kim yüz ü közüñe tėgmiş bar-durur
Yüz mėniñ dėk zār u yüz miñ mėn kibi bīmār aña (160/70-1, 4)[38]

Yaz faṣlı "Yaz mevsimi":

109. gazelde matla ve hüsn-i matla beyitlerinde "yaz faslı" sözcüğü mısra başındadır. Her iki beyitte de önceleme ilk mısrada yapılmıştır.

Yāz faṣlı yār vaṣlı dōstlarnıñ ṣoḥbeti
Şiʿr baḥṣı ʿışḳ derdi bādeniñ keyfiyyeti

Yāz faṣlıda çaġır içmekniñ özge ḥālı bar
Kimge bu neş'e müyesser bolsa bardur devleti (182/109-1, 2)[39]

1.5. Cinaslı sözcükler

68. gazelin matla beytinde yā [< T. "yay"] ile yā [< F. "yahut"] cinaslı bir şekilde kullanılarak öncelenmiştir. Ayrıca mısralar arasında paralellik de vardır.

---

[37] Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün. «Acıma yüzünden yüzünü görmeyi buyurursun. Hoş olan şu ki yanağını görüyor, sözünü işitiyorum. Acımasan veya gururla bakmadan geçsen yalvarırım veya ağlarım, başka ne yapayım?»

[38] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Ben âcizin candan hasta olduğu mendilinin bir ipi, meğer hasta canların rişte illetiymiş. Yüzüne gözüne deydiğinden beri mendilinin benim gibi yüzlerce âcizi, yüz binlerce hastası vardır.» Rişte illeti, çoğunlukla ayağın topuk kısmında görülür. Kırılsa veya kesilse kişi helak olur. Bu hastalık genellikle Lâr şehrinde ortaya çıkar, Tiflis ve Kudüs'te görülmüştür; bk. Öztürk-Örs 2000: 631.

[39] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Yaz mevsimi, sevgiliye kavuşma, dostlarla sohbet, şiir konusu, aşk derdi, şarabın verdiği keyif. Yaz mevsiminde şarap içmenin başka bir hâli var. Bu neşe kime nasip olursa onun talihi vardır.»

Yā	ḳaşıñ	yañlıġ	ėgilgen	cism-i zārımnı mu	dėy
Yā	saçıñ	dėk	tīre bolġan	rūzgārımnı mu	dėy

Yā ḳaşıñ yañlıġ ėgilgen cism-i zārımnı mu dėy
Yā saçıñ dėk tīre bolġan rūzgārımnı mu dėy (159/68-1)[40]

23. gazelin 3. ve 4. beyitlerinde kaş [< T. "kaş"] ile kaş [< T. "karşı, ön"] kelimeleri öncelenmiştir. Bu kelimeler arasında cinas vardır.

Ḳaşıda çīn közide kīn ü engübīn lebide
Sözide zehr velīkin tilide dermāndur

Ḳaşıña köp bara alman nėtey aralıḳda
Yaşım tişiñ düridin ayru baḥr-ı ʿummāndur (131/23-3, 4)[41]

1.6. Anlamdaş sözcükler

69. gazelin 2. beytindeki "yan" ve "sarı" sözcükleri yön bildirirler, dolayısıyla anlamdaştırlar. Beyitte her iki kelime de mısra başında yer almış, ayrıca paralelizm oluşturulmuştur.

Her	yanġa	ki	ʿazm ėtsem	yanımda	barur	miḥnet
Her	sarı	ki	yüzlensem	utrumġa	kėlür	ḳayġu

Her yanġa ki ʿazm ėtsem yanımda barur miḥnet
Her sarı ki yüzlensem utrumġa kėlür ḳayġu (159/69-2)[42]

Aşağıdaki beyitlerde "gonça" sözcüğü, gibi anlamını veren dėk [< T.] ve yañlıġ [< T.] kelimeleri ile birlikte öncelenmiştir.

Ġonça dėk köñlüm mėniñ gülzār meyli ḳılmaġay
Ġam bile bütken köñül gül-geşt ile açılmaġay

[40] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Yay kaşın gibi eğilen zayıf bedenimi mi, yoksa saçın gibi kara talihimi mi diyeyim?»

[41] Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf: Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün. «Kaşında kıvrım, gözünde kin, dudağında bal. Sözünde zehir ama dilinde derman var. Ortalıkta yanına çok varamam, ne yapayım? (Göz) yaşım inci dişinsiz ayrı bir umman denizidir.»

[42] Hezec-i müsemmen-i ahreb: Mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlü mefâ'ilün. «Nereye gitsem sıkıntı yanımda gelir, nereye dönsem karşıma kaygı çıkar.» Diğer örnek: 172/92-1.

Yoḳtur ol kim gül yüzüñdin ayru baḳsam gül sarı
Ġonça yañlıġ köñlüme yüz ḫār-ı ġam sançılmaġay (156/63-1, 3)[43]

1.7. Yakın anlamlı sözcükler

Aşağıdaki örneklerde cân-köñül, gül-gonça, âşıḳ-derdmend sözcükleri mısra başında yer alarak öncelenmiştir, aynı zamanda beyitlerde paralelizm de söz konusudur.

Cānım	dėk	özge	cān-ı dil-efgār	körmedim
Köñlüm	kibi		köñülni giriftār	tapmadım

Cānım dėk özge cān-ı dil-efgār körmedim
Köñlüm kibi köñülni giriftār tapmadım (121/6-1)[44]

Şu beyitteki gül ile gonça sözcükleriyle paralellik sağlanmaktadır:

Gül cemālın	yapḳan	ol	gülniñ	iki	reyḥānıdur
Ġonça sırrın	açḳan	ol		ikki	leb-i ḫandānıdur

Gül cemālıñ yapḳan ol gülniñ iki reyḥānıdur
Ġonça sırrın açḳan ol ikki leb-i ḫandānıdur (143/44-1)[45]

ʿĀşıḳī-mėn	ol	ḳılur	aġyārġa	maḥbūbluḳ	
Derdmendī-mėn	velī ol		özgege	dermān	bėrür

ʿĀşıḳī-mėn ol ḳılur aġyārġa maḥbūbluḳ
Derdmendī-mėn velī ol özgege dermān bėrür (139/36-2)[46]

---

[43] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Goncaya benzeyen gönlüm gül bahçesine meyletmez, (çünkü) gam (dikeniyle) biten gönül gül görmekle açılmaz. Senin gül yüzünden ayrı gül tarafına baksam o yoktur, gonca gibi gönlüme yüzlerce gam dikeni batmayacak.»

[44] Muzâri'-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahsûf: Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün. «Canım gibi yaralı başka can görmedim, gönlüm gibi tutkun gönül bulmadım.» Diğer örnekler: 121/6-1, 2; 128/18-1, 128/19-2, 184/113-3.

[45] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «O gülün gül cemalini örten iki reyhanıdır. Gonca (ağzın) sırrını açan gülen o iki dudağıdır.»

[46] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Âşığı benim, o rakiplere sevgili olur. Dertlisi benim, ama o başkalarına derman verir.»

1.8. Karşıt anlamlı sözcükler

Şu beyitlerde ise anlamca karşıtlık belirten baş-ayak, cefâ vü cevr-vefâ vü mihr, kündüz-keçe, men-sen, habîb-rakîb, seyl-ra'd, işret-fürkat, vasl-hecr, visâl-firâk ve bilmedim-bildim sözcükleri öncelenmektedir. İlgili beyitlerdeki paralelizm ise aşağıda tablolarda gösterilmiştir:

Başımġa çıḳtı tütün reşktin ḳara saç dėk
Ayaḳḳa tüşkeli ėy serv-i nāz tā saçıñ (123/10-2)[47]

Cefā	vü	cevr	ṭavrıdın	ėrür-sėn	asru	köp	vāḳıf
Vefā	vü	mihr	resmidin	bolur-sėn	asru	köp	ġāfil

Cefā vü cevr ṭavrıdın ėrür-sėn asru köp vāḳıf
Vefā vü mihr resmidin bolur-sėn asru köp ġāfil (162/73-3)[48]

Kündüz	olsa	tüngeçe	aytay mu	bī-pāyān ġamım	
Kėçe	bolsa	tañġa dėgrü		ḥāl-ı zārımnı mu	dėy

Kündüz olsa tüngeçe aytay mu bī-pāyān ġamım
Kėçe bolsa tañġa dėgrü ḥāl-ı zārımnı mu dėy (159/68-2)[49]

Mėniñ köñlümni her dem aġrıtıp pervāy ḳılmas-sėn
Sėn ėy bī-derd neyley kim köñül derdini bilmey-sėn (168/84-1)[50]

Ḥabīb	bolsa ėdi	yā	raḳīb	ölse ėdi
Raḳīb	ölse ėdi	yā	ḥabīb	bolsa ėdi

[47] Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı maktu': Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fa'lün. «Ey naz servisi! Saçın ayağa düştüğünden beri kıskançlıktan kara saç gibi duman başıma çıktı.»

[48] Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün. «Eziyet ve sıkıntı tavrını çok iyi bilirsin. Vefa ve sevgi konusunda ise çok aymazsın.» Diğer örnekler: cevr-işve: 164/77-3, vefā-cefā: 144/45-6, 168/84-3, mihr ü vefā-cevr ü cefā: 135/30-3.

[49] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Gündüz olsa geceye dek sonsuz üzüntümü mü, gece olsa tana değin ağlayışımı mı diyeyim?»

[50] Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün. «Benim gönlümü her an ağrıtıp çekinmezsin. Ey dertsiz! Sen gönül derdini bilmezsin, ne yapayım?» Diğer örnekler: sėn dėk-mėn dėk: 133/27-1, sėndin-mėndin: 154/60-5, farklı beyitte: saña-maña: 148/51-2, 4.

Ḥabīb bolsa ėdi yā raḳīb ölse ėdi
Raḳīb ölse ėdi yā ḥabīb bolsa ėdi (190/123-1)[51]

Seyl	ėmestür	yėr yüzin tutḳan	közümniñ yaşıdur
Raʿd	ėmestür	kökke çırmaşḳan	köñül efġānıdur

Seyl ėmestür yėr yüzin tutḳan közümniñ yaşıdur
Raʿd ėmestür kökke çırmaşḳan köñül efġānıdur (144/44-4)[52]

ʿİşret içre her ḳaçan kim çeng alsañ ėlgiñe
Fürḳatıñda ḳalġan ėgri ḳāmetim yād eylegil (141/40-2)[53]

Vaṣlıdın	ol maña	muḥāl	ḳılur
Hecridin	mėni	ḫasta-ḥāl	ḳılur

Vaṣlıdın ol maña muḥāl ḳılur
Hecridin mėni ḫasta-ḥāl ḳılur (137/33-1)[54]

Viṣālı leẕẕetidin		rūḥ tapmaġlıḳ	ėrür duşvār
Firāḳı şiddetide	yoḳsa	cān bėrmeklik	āsāndur

Viṣālı leẕẕetidin rūḥ tapmaġlıḳ ėrür duşvār
Firāḳı şiddetide yoḳsa cān bėrmeklik āsāndur (148/50-4)[55]

Farklı beyitlerde:

Aldı köñlümni saġındım kim maña dildār ėmiş
Bilmedim bu nevʾ mėndin ol perī bīzār ėmiş

[51] Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf: Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün. «Sevgili olsaydı veya rakip ölseydi, rakip ölseydi veya sevgili olsaydı.»

[52] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Yeryüzünü tutan sel değil gözümün yaşıdır. Göğe yükselen şimşek değil gönlümün ahıdır.»

[53] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Eğlencede her ne zaman eline çeng alsan, ayrılığında kalan eğri boyumu an.»

[54] Hafîf-i müseddes-i mahbûn-ı mahzûf: fâ'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün. «Kavuşma hakkında bana "Olmaz!" der. Ayrılıktan beni hasta eder.»

[55] Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün. «Kavuşmanın lezzetinden can bulmak zordur, yoksa ayrılığın şiddetiyle can vermek kolaydır.»

İltifāt ėtmes līkin nāzı ḫayāl eyler ėdim
Ėmdi bildim kim aña mėndin bu yañlıġ ʿār ėmiş (152/58-1, 3)[56]

1.9. Kökteş kelimeler

Şu beyitlerde ise aynı kökten türemiş olan ʿadâvet-ʿadû [< Ar. ʿ-d-v] ikâmet-makâm [< Ar. ḳ-v-m], keltürmek-kelmek [< T.], tilemek-tilek [< T.], hayât-hayâtsız [< Ar. ḥ-y-y] - [< T.], zaʾf-zaʾflıg [< Ar. ż-ʿ-f] - [< T.] sözcükleri mısra başında yer alarak öncelenmiştir.

ʿAdāvet atı muḥabbet nişānı ḳalġuça Bābur
ʿAdū-yı ḫayl-ı Yezīd ü muḥibb-i āl-i ʿabādur (172/91-5)[57]

İḳāmet çün-ki ḳıldıñ Bāburā ol ḥūr kūyıda
Maḳāmıñ ravżadın ullı özüñ rıżvāndın artuḳ-sėn (139/35-5)[58]

Kėltürse yüz belānı oşal bī-vefā maña
Kėlsün eger yüzümni ėvürsem belā maña (130/22-1)[59]

Tilerim serv-i revānıñ revişin
Tilegim kāş revā ḳılġay-sėn (187/118-4)[60]

Farklı beyitlerde:

Dėmeñ oḳını tenımġa belā-yı cān kėldi
Ḫayātsız bedenımġa oḳı revān kėldi

Ḫayāt suyını ḳoy kim lebidin aldım kām
Bar ėy Ḫıżır ki maña ʿömr-i cāvdān kėldi (157/66-1, 2)[61]

---

[56] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâʾilâtün fâʾilâtün fâʾilâtün fâʾilün. «Gönlümü aldı. Benim sevgilim sandım, o perinin benden böyle usandığını bilmedim. İltifat etmeyişini nazdan sanırdım, böylesi düşünce ayıpmış, şimdi bildim.»

[57] Müctess-i müsemmen-i mahbûn: Mefâʾilün feʾilâtün mefâʾilün feʾilâtün. «Ey Bâbur! Düşmanlığın adı, muhabbetin izi kaldıkça Yezid'in ordusu düşman, Hz. Muhammed'in ailesi sevgilidir.»

[58] Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâʾîlün mefâʾîlün mefâʾîlün mefâʾîlün. «Ey Bâbur! O hurinin mahallesinde oturduğundan dolayı makamın ravzadan, kendin de rıdvandan büyüksün.»

[59] Muzâriʾ-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahsûf: Mefʾûlü fâʾilâtü mefâʾîlü fâʾilün. «O vefasız bana yüzlerce bela getirse, gelsin; eğer yüzümü çevirirsem bela bana gelsin.»

[60] Remel-i müseddes-i mahbûn-ı mahzûf: Feʾilâtün feʾilâtün feʾilün. «Salınan servinin salınmasını dilerim, dileğimi keşke yerine getirsen.»

Żaʿfdın gūyā mėniñ bu zār cismim nāldur
Kim anıñ şerḥin dėmekte ḫāme tili lāldur

Żaʿflıġ cismim bile bu nā-tuvān köñlüm ara
Derd bar ėrkenge oşbu ėgme ḳaddım dāldur (133/26-1, 2)[62]

1.10. Sevgiliye ait unsurlar

Klâsik Türk edebiyatının temel tipi sevgiliye ait unsurlar olan kad "boy", leb "dudak", serv "servi, mecazen sevgilinin boyu" gül "mecazen sevgilinin yüzü, yanağı" ve yüz sözcükleri aşağıdaki beyitlerde mısra başında yer alarak öncelenmiştir. İlgili beyitlerdeki paralelizm ise yine tablolarla aşağıda gösterilmektedir.

Ḳadı	şāḫ-ı gül	dėk	nigārım	ḳanı
Lebi	ġonça	dėk	gül-ʿiẕārım	ḳanı

Ḳadı şāḫ-ı gül dėk nigārım ḳanı
Lebi ġonça dėk gül-ʿiẕārım ḳanı (149/53-1)[63]

Serv	dėk	ḳaddī fırāḳıda	fiġānımdur	bülend
Gül	kibi	ruḫsārī hecride	yaşımdur	lāle-gūn

Serv dėk ḳaddī fırāḳıda fiġānımdur bülend
Gül kibi ruḫsārī hecride yaşımdur lāle-gūn (145/146-6)[64]

Yüzüñ	ėy	serv	cānım gülşeniniñ tāza gülzārı
Ḳadıñ	ėy	gül	ḥayātım bāġınıñ serv-i revānıdur

[61] Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı maktu': Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fa'lün. «Tenimdeki okuna "Can belası geldi." demeyin. Hayatsız bedenime oku can getirdi. Bengisuyu bırak, dudağından tat aldım. Ey Hızır! Git, bana sonsuz ömür geldi.»

[62] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Benim bu ince bedenim zayıflıktan sanki bir kamıştır/naydır. Onu şerh etmede kalemin dili tutulmuştur. Zayıf bedenimle hassas gönlüm arasında dert var, işte bu eğik belim buna daldir/delildir.»

[63] Mütekârib-i müsemmen-i mahzûf: Fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'al. «Boyu gül fidanına benzeyen sevgilim hani? Dudağı goncaya benzeyen gül yanaklım hani?»

[64] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Servi gibi bir boyun ayrılığından feryadım yüksek, gül gibi bir yanağın uzağında göz yaşım kızıl renktir.»

Yüzüñ ėy serv cānım gülşeniniñ tāze gülzārı
Ḳadıñ ėy gül ḥayātım bāġınıñ serv-i revānıdur (161/71-4)[65]

2. Yüklem öncelemeleri

Bâbur divanında eylem-yüklem öncelemeleri ile de karşılaşılmaktadır, ancak sözcük öncelemesine göre yüklem öncelemesi daha azdır. Divanda boldı köñlüm, bolgay mu, gâfil olma ve ne bilgey-sen yüklemleri öncelenmektedir.

Boldı köñlüm

Tā ḫayāl-i ʿārıżıñ tüşti köñülge ėy ḳuyaş
Boldı köñlüm bir yanar ot u süñeklerim otun

Boldı köñlümde girih ḥasret anıñ tar aġzıdın
Bar meger cismim mėniñ tār u köñül anda tügün (145/46-3, 4)[66]

Bolġay mu

Çıksa ḳuyaş felekke sėn atḳa çıḳḳanıñ dėk
Bolġay mu ol sėniñ dėk ol perr-i tevseniñ dėk

Ger sīm-berg-i gülni ḳılsa libās özige
Bolġay mu ėy gül-endām köñlek bile teniñ dėk (153/59-1, 3)[67]

Ġāfil olma

Aşağıdaki beyitlerde "Gâfil olma" tümcesi öncelenmiştir. 1. beyitteki sāḳī … bāḳī; 2. beyitteki devlette … mihnette … elbette … iste sözcükleri ile iç kafiye yapılarak ahenk sağlanmaktadır.

Ġāfil olma ėy sāḳī gül çaġın ġanīmet bil
Vaḳt-ı ʿayş ėrür bāḳī al çaġır kėtür bat tut

[65] Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün. «Ey servi! Senin yüzün can bahçemin güllüğü, boyun hayat bağımın salınan servisidir.»

[66] Remel-i müsemmen-i mahzûf: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün. «Ey güneş! Yanağının hayali gönlüme düştüğünden beri gönlüm yanan bir ateş, kemiklerim odundur. Onun dar ağzı yüzünden gönlümde hasret düğüm oldu. Meğer benim dar bir cismim varmış, gönül de ondaki düğümmüş.»

[67] Muzâri'-i müsemmen-i ahreb: Mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün. «Senin ata binişin gibi güneş feleğe çıksa o senin gibi ve senin dik kanadın gibi olabilir mi? Ey gül vücut? Eğer gülün gümüş yaprağını kendine elbise etse senin gömlekli tenin gibi olabilir mi?»

Ġāfil olma devlette özni salma miḥnette
Tėñri bėrür elbette devlet iste ḥimmet tut (178/103-1, 3)[68]

Nė bilgey-sėn

Nė bilgey-sėn mėniñ derd ü ġamım her sāʿat u her dem
Kim ḥüsn ösrüklügidin āy u yıl ėy āy ayılmay-sėn

Ḳatılma ʿışḳ ehli ḥālin çü bilmes-sėn maña ėy şūḫ
Nė bilgey-sėn ki hergiz bu cemāʿatḳa ḳatılmay-sėn (168/84-2, 4)[69]

Teklif

Bâbur divanında tespit edilmiş öncelemeler, şairin üslubunu oluşturan unsurlardan biri olarak karşımızda durmaktadır. Buna göre Bâbur'un şiir stilinde öncelemenin önemli bir düzenleme biçimi olduğu söylenebilir. Yukarıdaki üslup incelemesinden hareketle şairin asıl metnine ulaşmada öncelemelerden de yararlanılabilir. Divandaki 111. gazelin matla beyti; 2., 3. ve 6. beyitlerinin ikinci mısraları "ol" sözcüğü ile başlamaktadır. Nüsha farkı olarak belirtilmemekle birlikte 4. ve 5. beyitlerinin 2. mısraları da aynı şekilde başlayabilir ve gazel aşağıdaki gibi olabilir:

Gazel[70]

Ol ʿahd ile peymān ḳanı ėy yār nė boldı
Ol luṭf ile iḥsān ḳanı ėy yār nė boldı

Kėttim ėşigiñdin mėni ḥayrān dėmediñ hīç
Ol tėlbe-i ḥayrān ḳanı ėy yār nė boldı

[68] Hezec-i müsemmen-i sâlim-i eşter: Fâ'ilün mefâ'îlün fâ'ilün mefâ'îlün. «Ey saki! Gül çağını ganimet bil, gafil olma. Eylence vakti gecikti, kadeh al, getir, çabuk uzat. Devletten gafil olma, kendini üzüntüye salma, devlet iste, himmet bul, elbette tanrı verir.»

[69] Hezec-i müsemmen-i sâlim: Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün. « Ey ay! Güzelliğinin sarhoşluğundan aylarca yıllarca ayılmazsın, öyleyse her an ve her saat olan benim derdimin üzüntüsünü ne bileceksin?»

[70] Hezec-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-ı mahzûf: Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün. «Ey yar! O sözle yemin hani ne oldu? O lütuf ile bağış hani ne oldu? Eşiğinden ayrıldım, "O deli âşık hani?" demedin hiç, ne oldu? Halkın arasında yüzünü göstererek lütfederdin, o gösterdiğin lütuf hani ne oldu? Gönül isteyerek senin tarafına vardı, şimdi bulamam. O senin tarafına varan hani ne oldu? Sözün canıma devaydı, söylemedin ah. O derde derman hani ne oldu? Sözleşmemiz böyle miydi? Bâbur'u unuttun. O söz ile yemin hani ne oldu?»

Yüz körsetiben ėl içide luṭf ėter ėrdiñ
Ol luṭf-ı numāyān ḳanı ėy yār nė boldı

Sėniñ sarı bardı köñül istep tapa alman
[Ol] sėn{iñ} sarı barġan ḳanı ėy yār nė boldı

Cānımġa devā sözüñ ėdi sözlemediñ āh
[Ol] {cān} derdıġa dermān ḳanı ėy yār nė boldı

Mundaḳ mu ėdi ʿahd ki Bāburnı unuttuñ
Ol ʿahd ile peymān ḳanı ėy yār nė boldı (183/111)

III. Sonuç

Bâbur divanında stilistik bir özellik olarak mėn, sėn, ol, biz ve bu zamirleri; kim, kaysı, kaysı bir, nėçe, kanı soru sözcükleri; eger, gehî, hem, nė, yene bir bağlamları; ayş, dehr, feryâd, gül, hoş ol, hüsn ehli, ışk, kadd, göñül, köz, köz yaşı, kuyaş, nėçe, tarahhum, yaglıg ve yaz faslı sözcükleri; cinaslı, anlamdaş, yakın ve karşıt anlamlı, kökteş sözcükler; klasik şiirde sevgili tipine ait unsurları ifade eden sözcükler ve boldı köñlüm, bolgay mu, gâfil olma, ne bilgey-sen yüklemleri öncelenmekte, kimi zaman öncelemelerle birlikte sözcüklerin sıralanışı açısından paralelizm oluşturulmaktadır.

Kaynaklar

AKAY, Hasan (1998), *Cenab Şahabeddin'in Şiirleri Üzerinde Stilistik Bir Araştırma (Şiir Tahlilleri),* İstanbul: Kitabevi yayını, 587 s.

ARAT, Reşid Rahmeti (1986), *Eski Türk Şiiri,* 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, XIII+506 s.

COŞKUN, Menderes (2007), *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar (Edebi Sanatlar Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma),* İstanbul: Dergâh yayını, 368 s.

DİLÇİN, Cem (2008), "Stilistik Açıdan 'Öncelemeler' ve Fuzuli'nin Şiirlerinde Yüklem Öncelemesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* sy. 1, Güz, s. 41-94.

KURNAZ, Cemal (1993), *Ahmet Talât Onay: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayını, IXV+500 s.

ÖZTÜRK, Mürsel ve ÖRS Derya (2000), *Mütercim Âsım Efendi: Burhân-ı Katı,* Ankara: Türk Dil Kurumu yayını, XLIX+1197 s.

YÜCEL, Bilal (1995), *Babür Divanı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım),* Ankara: AKM yayını, xii+575 s.

View publication stats